

Cykliczność sedymentacji utworów ewaporatowych badenu zapadliska przedkarpackiego — replika

Alicja Kasprzyk*

W opublikowanym na łamach *Przeglądu Geologicznego* artykule [13] podjęłam próbę korelacji regionalnej utworów ewaporatowych badenu zapadliska przedkarpackiego w oparciu o wcześniej stwierdzone przez różnych autorów [5–7, 22, 11] cykliczne następstwo litofacji. Autorzy ci wydzielili w profilach reprezentatywnych na różnych obszarach zapadliska przedkarpackiego pięć, a lokalnie sześć, regresywnych cykli sedymentacyjnych, zgodnie interpretowanych jako rezultat zmian poziomu morza w czasie sedymentacji ewaporatów [7, s. 33; 22, s. 113; 11, s. 222]. Założenia metodyczne tej interpretacji: zasady podziału cyklotemowego i korelacji litostratygraficznej oraz uwarunkowania sedymentacji cyklicznej wyłącznie w odniesieniu do północnej części zapadliska przedkarpackiego stały się przedmiotem polemiki [8]. Jej Autorzy jednocześnie akceptują dotychczasowe poglądy na temat cykliczności ewaporatów na innych obszarach zapadliska, czego konsekwencją jest przyjęcie odmiennych mechanizmów determinujących rozwój sedymentacji dla różnych części badeńskiego basenu ewaporacyjnego.

Podstawy podziału cyklotemowego i korelacji cykli.

W ostatnich latach w stratygrafii zaznacza się tendencja rozpatrywania cykli sedymentacyjnych w aspekcie analizy procesów, które doprowadziły do powstania zjawiska cykliczności sedymentacji [np. 3, 4]. Często stosowana metoda litostratygrafii cyklicznej, wykorzystująca do charakterystyki i korelacji sekwencji cyklotemowych cechy litologiczne, jest wypierana przez inne metody, uwzględniające związki genetyczne w obrębie i pomiędzy poszczególnymi cyklami sedymentacyjnymi (dyskusja w [10]). Wśród tych metod dużą popularność zyskuje stratygrafia sekwencji [15, wraz z literaturą], w której sekwencje depozycyjne — podstawowe jednostki tej kategorii stratygraficznej są definiowane jako genetycznie powiązane warstwy ograniczone przez *powierzchnie niezgodności lub ich zgodnie zalegające przedłużenia* [15, s. 681], utworzone przez większe i mniejsze względne spadki poziomu morza. Istotnym założeniem tej metody jest przyjęcie izochroniczności granic sekwencji [10], co umożliwia interpretację basenu sedymentacyjnego, uwzględniającą zjawiska zarówno w części środkowej, jak i peryferyjnej basenu. Powyższe podstawy metodologiczne stratygrafii sekwencji, uwzględniające genetyczny aspekt wydzielenia stratygraficznych, zastosowałam do podziału cyklotemowego i korelacji utworów ewaporatowych w zapadlisku przedkarpackim [13].

Nie zgadzam się z zarzutami i uwagami krytycznymi odnośnie zaproponowanego [13] podziału cyklotemowego

gipsów północnej części zapadliska przedkarpackiego, a w szczególności stwierdzającymi: 1) niejednoznaczność wydzielenia litostratygraficznych w profilu gipsów [8], 2) brak wyraźnie określonych granic sekwencji [8], oraz 3) sprzeczność podziału cyklotemowego z wnioskami analizy geochemicznej [8], do których kolejno ustosunkowuję się poniżej.

Już pierwsi badacze, zajmujący się problematyką litostratygrafii gipsów miocenijskich zapadliska przedkarpackiego, stwierdzili wyraźne zróżnicowanie tych utworów w profilu pionowym. Wraz z postępem badań, początkowo dwu- i trójdzielne podziały profilów gipsowych były uzupełniane o nowe wydzielenia (omówienie w [11, tabela]). W przedstawionym nieformalnym podziale litostratygraficznym gipsów rejonu południowoświętokrzyskiego [11] wydzielone litotypy to — zgodnie z definicją — warstwy litostratygraficzne charakteryzujące się określonym zespołem cech litologiczno-petrograficznych i wchodzące w skład większych jednostek [litosomów, kompleksów, asocjacji — 11, 16]. W takim rozumieniu litotypy są — wbrew opinii Autorów dyskusji [8] jednoznacznie wyróżnialne w profilu gipsów. Jest istotne, że w dotychczasowych schematach litostratygraficznych granice wydzielenia są zgodne [11, tabela], a zmienna liczba wydzielenia to wynik niekompletnego wykształcenia profili bądź też bardziej lub mniej detalicznego opisu litologicznego. Prezentowany we wcześniejszych pracach [np. 28, 11 wraz z literaturą] szczegółowy opis warstw gipsowych dowodzi ich zróżnicowania litologicznego i jedynie zbyt powierzchowna obserwacja profili gipsowych daje wrażenie *dużego podobieństwa w wykształceniu niektórych litotypów* [8].

Szerokie rozprzestrzenienie litotypów w północnej części zapadliska przedkarpackiego (od Moraw po Podole), korelujących się na znacznym obszarze jest faktem [np. 16, 17, 11, 25], wobec którego trudno jest tłumaczyć ich wykształcenie — jak to sugerują Autorzy dyskusji [8, 11, 12] — lokalnymi warunkami depozycji. Co więcej, Autorzy nie są konsekwentni w swej opinii stwierdzając w dalszej części dyskusji *podobne wykształcenie facjalne siarczanów (=litotypów) na dużym obszarze basenu* [8] jako dowód i podsumowanie własnej interpretacji środowiskowej. Na pewnych obszarach brakuje niektórych litotypów w profilu gipsów co ma wyraźne uwarunkowania paleogeograficzne i dowodzi przerw sedymentacji lub erozji w strefie brzeżnej i na obszarach płycizn. Wobec tych faktów nieuzasadniony, a także w pełni przeze mnie niezrozumiały pozostaje zarzut celowego i niejako sztucznego *zaznaczania braku pewnych litotypów bądź łączenia w jedno wydzielenie kilka sąsiednich by zachować założone następstwo* [8].

Niektóre odmiany litologiczne gipsów, np. gipsy selenitowe, gipsy stromatolitowe, gipsy gruzłowe, są dobrze poznane pod względem cech facjalnych na podstawie analogii

*Oddział Świętokrzyski. Państwowy Instytut Geologiczny, ul. Zgoda 21, 25-953 Kielce

sukcesji procesów depozycyjnych i interpretacji systemów depozycyjnych (=zespołów facjalnych). W przeciwieństwie do tych litofacji inne odmiany litologiczne, np. gipsy klastyczne, są zróżnicowane pod względem genezy i środowiska depozycji [np. 18, 2, 16 wraz z literaturą]. Osady te mogły tworzyć się zarówno w fazie transgresywnej cyklu (*flooding phase* — [26]), jak i w czasie regresji (*evaporitic cannibalism* — [27]). Z tym wiąże się różna pozycja skał klastycznych w obrębie sekwencji, co Autorzy dyskusji niesłusznie interpretują jako dowód niekonsekwencji wydzieleni litostratygraficznych [8].

Wydzielone cykle sedymentacyjne są interpretowane w aspekcie procesów determinujących określoną sekwencję facjalną, nie zaś samego faktu wielokrotnego powtarzania się zespołów litologicznych w profilach pionowych. Sekwencje cykliczne są ograniczone powierzchniami niezgodności facjalnej, wyznaczonej przez gwałtowne zmiany środowiska sedymentacji. Z taką interpretacją cykli zgadzają się Autorzy dyskusji przyjmując *pojęcie sekwencji facjalnej czy cyklotomowej, utożsamianej... z sekwencją depozycyjną o wyraźnych, zaznaczających się w całym basenie, granicach* [8]. W tym kontekście, poprzedzające ten wniosek uwagi krytyczne [8] są nieuzasadnione lub świadczą o braku jednoznacznej opinii co do przedmiotu dyskusji.

Powierzchnie erozyjne w przypadku sekwencji ewaporatowych łatwo ulegają różnego rodzaju modyfikacjom penesyndepozycyjnym i wczesnodiagenetycznym i dlatego rzadko są jednoznacznie wyróżnialne i zdefiniowane (przykładem są powierzchnie nieciągłości w stropie gipsów szklcowych, których geneza i charakter budzi nadal wiele kontrowersji [por. 1, s. 14–15]). W profilu gipsów nie objętych intensywnymi przeobrażeniami diagenetycznymi powierzchnie erozyjne mogą być wyznaczone przez ścięte wierzchołki poziomów selenitowych, niekiedy przykryte przez laminy materiału detrytycznego z fragmentami połamanych kryształów i (lub) reziduum z rozpuszczenia skał gipsowych, horyzonty zbrekceowań, roznycia pakietów lamin i — rzadziej — przerwy sedymentacji. W gipsach północnej części zapadliska przedkarpackiego struktury te pojawiają się w skali regionalnej w stropie wydzielonych sekwencji cyklicznych. Typowe osady i struktury środowisk skrajnie płytkowodnych i subaeralnych w obrębie litotypów **b–e, h, j–m, o, r**, wyznaczające — zgodnie z przedstawioną w pracy interpretacją — kulminację fazy regresywnej cyklu, zachowują się sporadycznie. Sami Autorzy polemiki stwierdzają, że *brak (tych osadów i struktur) może łatwo wskazywać na przerabianie przez sztormy, silne pływy, falowanie, itp.* [8], które towarzyszyły kolejnym zalewom morza [np. 9]. Porównywalnymi odpowiednikami powierzchni erozyjnych są lateralnie korelowalne powierzchnie skokowej zmiany facji, które mogą wyznaczać granice sekwencji depozycyjnych [10, 15]. Z rozważań tych wynika wniosek, że powierzchnie erozyjne to idealne, lecz nie jedyne powierzchnie warstwowej nieciągłości.

Zgadzam się z opinią Autorów dyskusji [8], że analiza krzywych karotażowych (metoda stratygrafii litogeofizycznej [17]) jest niewątpliwie bardzo pomocna w identyfikacji niezgodności warstw litologicznych definiujących granice sekwencji i ich korelacji horyzontalnej. Pokrywanie się granic *przewodnych pakietów korelacyjnych o regionalnym za-*

niez istotne, że w obrębie wydzieleni odpowiadających sekwencjom cyklicznym zaznacza się podobna tendencja zmienności parametrów geofizycznych [17]. Analiza krzywych profilowań geofizycznych dostarcza więc dodatkowych i niezależnych dowodów pośrednich na cykliczne zmiany depozycji zgodnie z zaproponowanym modelem [13].

Stront, jako czuły geochemiczny wskaźnik zmian warunków sedymentacji, może być wykorzystany do analizy cykliczności i korelacji cykli w profilach gipsowych [24]. W dotychczasowych pracach, dotyczących problemu strontoności gipsów badeńskich zapadliska przedkarpackiego, autorzy stosowali różną metodykę (co tłumaczy różnice wartości średniej i zmienności zawartości strontu), a uzyskane dane nie zawsze miały implikacje środowiskowe; co najwyżej pozwoliły one na przedstawienie pewnych prawidłowości rozmieszczenia strontu w obrębie kompleksu gipsowego. Ostatnio prezentowane wyniki badań geochemicznych gipsów południowego obrzeżenia Gór Świętokrzyskich [12] spełniają wymogi metodologiczne warunkujące reprezentatywność oznaczeń [24]. Jednoznacznie wskazują one na zależność między sekwencjami cyklicznymi, a zmianami zawartości strontu w profilu [12]. Zawartość strontu w osadach klastycznych nie była brana pod uwagę w przedstawionej interpretacji cykliczności ze względu na poligenetyczny charakter materiału detrytycznego, odzwierciedlony dużą zmiennością wartości, dlatego odnosząca się do tej kwestii uwaga [8] nie ma uzasadnienia.

Przyczyny cykliczności. W basenie ewaporacyjnym mamy do czynienia z nakładaniem się różnych procesów allocyklicznych i autocyklicznych i często nie jest możliwe prawidłowe rozpoznanie zależności i udziału każdego z nich w tworzeniu sekwencji cyklicznych. W celu właściwej interpretacji tych procesów wykorzystywałam do szczegółowej analizy sekwencje cykliczne w miarę kompletnie wykształcone (pod względem zachowanego zapisu zmian facjalnych). Stwierdzono, że na różnych obszarach zapadliska przedkarpackiego zaznaczają się w profilu utworów ewaporatowych wielokrotnie powtarzające się transgresywno-regresywne sekwencje facjalne [7, 22, 11], które odzwierciedlają wyraźne, cykliczne zmiany charakteru depozycji. Zmiany te mają aspekt regionalny, zatem można sądzić, że były wywołane przez procesy allocykliczne, wśród których — uwzględniając warunki klimatyczne i geodynamiczne w badaniu w zapadlisku przedkarpackim — główną rolę prawdopodobnie odgrywały ruchy tektoniczne i eustatyczne [np. 18, 21, 7, 19]. Oscylacyjne ruchy poziomu morza zaznaczają się w postaci sekwencji wskazujących na zmiany batymetryczne środowiska, jak to przedstawiono graficznie na ryc. 5 dyskutowanej pracy [13, s. 354–355].

Ogólnie wiadomo, że utwory ewaporatowe są bardzo wrażliwe na zmiany reżymu fizyko-chemicznego w środowisku sedymentacji. W płytkowodnych zbiornikach ewaporacyjnych, w jakich tworzyły się utwory siarczanowe w peryferyjnej części zapadliska przedkarpackiego, nawet niewielkie wahania głębokości pociągały za sobą zmiany warunków sedymentacji znajdujące odzwierciedlenie w natężeniu i sukcesji procesów: produktywności biogenicznej, akrecji fizycznej i wytrącania chemicznego, podobnie jak to ma miejsce we współczesnych środowiskach ewapo-

dzienie się pełnej sekwencji kolejno-regresywno-regresywno-egzocyklicznego cyklu ewaporacyjnego było możliwe jedynie w głębszej części zbiornika; w strefie peryferyjnej wskutek regresji wyższe ogniwa nie osadziły się lub uległy erozji [13, s. 355]. Za nadrzędną przyczynę zmian batymetrycznych w basenie ewaporacyjnym zapadliska przedkarpackiego przyjęto względne, globalne (eustatyczne) i tektoniczne zmiany poziomu morza [7, 22, 11]. Ponadto, na tempo i charakter sedimentacji w strefie peryferyjnej wpływ miały różne czynniki środowiskowe, takie jak: topografia i charakter wybrzeża, sztormy, lokalne blokowe ruchy tektoniczne, morfologia dna [11], modyfikujące zapis sekwencyjny w basenie. Zatem w peryferyjnej części basenu ewaporacyjnego cykliczne zmiany facjalne mogły być wywołane różnymi czynnikami *allocyklicznymi* (klimatycznymi, eustatycznymi, tektonicznymi) i (lub) *autocyklicznymi* (subsycją, ewaporacją lub przyrostem osadów) [13, s. 354]. W przeciwieństwie do tych wniosków, Autorzy dyskusji odrzucają wpływ procesów allocyklicznych na sedimentację ewaporatów w północnej części zapadliska przedkarpackiego [8], co jest niezgodne z dotychczasowymi wnioskami dotyczącymi ewolucji tektonicznej zapadliska przedkarpackiego. W świetle tych wniosków [21, 30, 19] rozwój zapadliska był ściśle związany z wydarzeniami diastroficznymi na obszarze Karpat, które zdaniem Liszkowskiego [19, s. 75] miały charakter *pulsacyjny, quasi-periodyczny*. Przyjęcie dla strefy peryferyjnej i środkowej basenu sedimentacyjnego odmiennych mechanizmów determinujących sedimentację cykliczną — jak to sugerują Autorzy dyskusji [8] — i tym samym odrębnej historii geologicznej nie jest uzasadnione. Jak dotychczas bowiem nie ma żadnych przekonujących przesłanek wskazujących na odrębny i niezależny rozwój geologiczny różnych części zapadliska przedkarpackiego. Dowodów nie dostarczają również rozważania Autorów na temat warunków paleogeograficznych w badeńskim basenie ewaporacyjnym [8], które są jedynie powtórzeniem już istniejących interpretacji [porównaj 18, s. 67–72; 11].

Celem tej repliki nie jest bezkrytyczne podtrzymywanie własnej interpretacji, lecz wyjaśnienie pewnych problemów i kwestii spornych, które być może były zbyt skrótowo lub nie w pełni w artykule przedstawione, co zapewne dało podstawę do polemiki. Jednak pewien aspekt podjętej dyskusji polemicznej wiąże się z niejednoznacznością opinii i uwag krytycznych, niekiedy wzajemnie sprzecznych, oraz niekonsekwencją Autorów w cytowaniu tekstu oryginalnego. Poniżej ograniczam się tylko do kilku przykładów. Cytując fragment tekstu mojego artykułu [13, s. 355]: *Analiza sekwencji cyklotemowych w badanych obszarach wykazała tendencję wzrostu miąższości kolejnych cyklotemów III, IV, V w miarę przemieszczania się ku północy i wschodowi basenu sedimentacyjnego* Autorzy dyskusji kończą zdanie po słowach *...kolejnych cyklotemów III, IV, V* [8], co wyraźnie zmienia sens mojego wcześniej przytoczonego stwierdzenia. Ponadto sekwencje facjalne z pewnością nie są definiowane jako *zjawiska (które) określały regresywny charakter sedimentacji cyklicznej* [porównaj: 13, s. 355; 8]. Przypisywanie autorce stwierdzeń określających interpretowane zmiany poziomu morza jako kilkunastometrowe [8] jest nieściśle w porównaniu z oryginalnym tekstem [13, s. 355–356]. Podobnie stwierdzenie: *Obniżenie poziomu mo-*

wód lądowych [8] (założenie implikuje tezę lecz niekoniecznie odwrotnie).

Pomimo tych kontrowersyjnych uwag i przeciwstawnych wniosków co do wielu aspektów problemu cykliczności utworów ewaporatowych zapadliska przedkarpackiego, polemika [8] wnosi wiele nowych spostrzeżeń, które jednakże nie prezentują nowego, alternatywnego modelu sedimentacji cyklicznej w badeńskim basenie ewaporacyjnym. Mam nadzieję, że rozpoczęta dyskusja wokół problemu cykliczności będzie podtrzymywana, a utwory ewaporatowe zapadliska przedkarpackiego pozostaną nadal w sferze zainteresowań.

L i t e r a t u r a

- 1 BABEL M. 1987 — Acta Geol. Pol., 37: 1–20.
- 2 BABEL M. 1991 — Ibidem, 41: 165–182.
- 3 BRENNER R.L., McHARGUE T.R. 1988 — *Intergrative Stratigraphy — Concepts and Applications*. Prentice Hall.
- 4 EINSELE G., RICKEN W., SEILACHER A. 1991 — *Cycles and Events in Stratigraphy*. Springer-Verlag.
- 5 GARLICKI A. 1968 — Roczn. Pol. Tow. Geol., 38: 219–223.
- 6 GARLICKI A. 1968 — Biul. Inst. Geol., 215: 5–78.
- 7 GARLICKI A. 1979 — Pr. Geol. Komis. Nauk Geol. PAN Kraków, 119.
- 8 GAŚIEWICZ A., CZAPOWSKI G. 1995 — Prz. Geol., 43: 335–339.
- 9 HARDIE L.A., EUGSTER H.P. 1971. — *Sedimentology*: 16: 187–220.
- 10 KARNKOWSKI P.H. 1993 — Prz. Geol., 41: 323–326.
- 11 KASPRZYK A. 1991 — Ibidem, 39: 213–223.
- 12 KASPRZYK A. 1993 — Ibidem, 41: 416–421.
- 13 KASPRZYK A. 1994 — Ibidem, 42: 349–356.
- 14 KENDALL C.G.St.C., WARREN J.K. 1988 — [W:] B.C. Schreiber (ed.), *Evaporites and Hydrocarbons*: 66–138.
- 15 KRZYWIEC P. 1993 — Prz. Geol., 41: 681–687.
- 16 KUBICA B. 1992 — Pr. Państw. Inst. Geol., 133: 1–64.
- 17 KUBICA B. 1994 — Prz. Geol., 42: 759–765.
- 18 KWIATKOWSKI S. 1972 — Pr. Muz. Ziemi, 19: 3–94.
- 19 LISZKOWSKI J. 1989 — Pr. Nauk UŚ, 1019: 1–102.
- 20 LOGAN B.W. 1987 — Am. Assoc. Petrol. Geol., Mem. 44: 1–140.
- 21 NEY R., BURZEWSKI W., BACHLEDA T., GÓRECKI W., JAKÓBCZAK K., ŚLUPCZYŃSKI K. 1974 — Pr. Geol. Kom. Nauk Geol. PAN Oddz. w Krakowie, 82: 1–65.
- 22 NIEMCZYK J. 1986 — Geol., 12: 109–115.
- 23 ORTI CABO F., PUEYO MUR J.J., GEISLER-CUSSEY D., DULAU N. 1984 — Rev. Inst. Inv. Geol. Dip. Prov. Barcelona, 38/39: 169–200.
- 24 ORTI CABO F., ROSELL L., SALVANY J.M., PUEYO J., UTRILLA R., INGLS M., VEIGAS J.G. 1988 — II Cong. Geol. Espaa, Granada, 1: 417–420.
- 25 PERYT T.M., POBEREŻSKI A.W., JASIONOWSKI M., PETRYCZENKO O., PERYT D., RYKA W. 1994 — Prz. Geol., 42: 771–776.
- 26 SELWOOD B.W., NETHERWOOD R.E. 1984 — *Modern Geology*, 9: 41–69.
- 27 VAI G.B., RICCI LUCCHI F. 1977 — *Sedimentology*, 24: 211–244.
- 28 WALA A. 1979 — [W:] Sprawozdanie z prac badawczych miocenijskiej serii gipsonożnej w obszarze niecki Nidy. Arch. Przeds. Geol., Kraków.
- 29 WARREN J.K. 1982 — *Sedimentology*, 29: 609–637.
- 30 ŻYTKO K. 1985 — Kwart. Geol., 29: 85–108.